

EKOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Nodirbek Norpo‘latov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Menejment fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ekologik muammolarning zamonaviy global va milliy ko‘rinishlari ilmiy hamda normativ-huquqiy manbalar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda atrof-muhit degradatsiyasi, iqlim o‘zgarishi, atmosfera va suv resurslari ifloslanishi, chiqindilar muammosi hamda biologik xilma-xillikning kamayishi kabi dolzarb masalalar ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, xalqaro tajriba va global monitoring natijalari asosida ekologik barqarorlikni ta’minlashning ustuvor yo‘nalishlari belgilangan.*

Kalit so‘zlar: *ekologik muammo, iqlim o‘zgarishi, atrof-muhit muhofazasi, ekologik xavfsizlik, barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, chiqindilarni boshqarish, biologik xilma-xillik.*

Abstract. *This article analyzes contemporary global and national environmental problems based on scientific and regulatory sources. Furthermore, based on international experience and global monitoring results, priority directions for achieving environmental sustainability are identified. The findings justify the necessity of a comprehensive, systematic, and innovative approach to solving environmental problems.*

Keywords: *environmental problems, climate change, environmental protection, ecological safety, sustainable development, green economy, waste management, biodiversity.*

Ekologik muammolar XXI asrning eng dolzarb global tahdidlaridan biri bo‘lib, ular inson salomatligi, iqtisodiy barqarorlik hamda tabiiy resurslarning uzluksiz tiklanish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Atrof-muhit degradatsiyasi jarayonlari sanoatlashtirish, urbanizatsiya va resurslardan noo‘rin

foydalanish natijasida keskinlashib, global miqyosda tizimli inqiroz belgilarini namoyon etmoqda. Zamonaviy ekologiya nazariyasida atrof-muhit inson va tabiat o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlik tizimi sifatida talqin qilinadi, unda har qanday antropogen aralashuv ekotizim muvozanatiga ta'sir qiladi[1]. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, ekologik xavfsizlikni ta'minlash barqaror rivojlanishning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi va u iqtisodiy, ijtimoiy hamda ekologik omillarning uyg'unligini talab etadi. Xususan, global isish, biologik xilma-xillikning kamayishi, suv va havo ifloslanishi kabi jarayonlar integratsiyalashgan yondashuvsiz hal etilishi mumkin emasligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Bugungi kunda ekologik muammolarni bartaraf etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. O'zbekiston Respublikasida atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlash bo'yicha qator strategik hujjatlar qabul qilingan bo'lib, ular ekologik boshqaruv tizimini takomillashtirish, yashil iqtisodiyotga o'tish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni nazarda tutadi[2]. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar ekologik xavfsizlikni milliy xavfsizlikning tarkibiy qismi sifatida belgilaydi hamda ekologik nazorat mexanizmlarini kuchaytirishga qaratilgan. Shuningdek, davlat darajasida qabul qilinayotgan qarorlar sanoat chiqindilarini kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish va ekologik monitoring tizimini modernizatsiya qilishni ko'zda tutadi.

Xalqaro miqyosda ekologik muammolarni hal etish bo'yicha hamkorlik mexanizmlari tobora kuchayib bormoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi global ekologik vaziyatni monitoring qilish, davlatlarga ekologik siyosat bo'yicha tavsiyalar berish hamda barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish jarayonida muhim o'rin tutadi [3]. Xalqaro hujjatlarda ekologik muammolarning transchegaraviy xususiyatga ega ekani alohida ta'kidlanib, ularni samarali hal etish uchun davlatlar o'rtasida ko'p tomonlama hamkorlik zarurligi qayd etiladi. Shu bois ekologik siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida ilmiy asoslangan yondashuvni qo'llash, normativ-huquqiy bazani mustahkamlash

hamda ilg'or xalqaro tajribani milliy amaliyot bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekologik muammolarni tahlil qilishda, avvalo, ularning ilmiy mohiyatini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologiya fanida atrof-muhit murakkab va o'zaro bog'liq tizim sifatida talqin qilinadi. Ekotizimlarning barqarorligi biotik va abiotik omillar o'rtasidagi muvozanatga asoslanadi. Antropogen faoliyat natijasida ushbu muvozanat buzilganda ekologik inqiroz belgilari yuzaga keladi. Ilmiy adabiyotlarda sanoatlashuv, transport vositalari sonining ortishi va tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish asosiy omillar sifatida ko'rsatiladi[4]. Shuningdek, urbanizatsiya jarayonlari yer resurslarining qisqarishi va atmosfera ifloslanishining kuchayishiga olib kelmoqda. Atmosferaga chiqarilayotgan zararli gazlar iqlim o'zgarishi jarayonlarini tezlashtiradi. Suv resurslarining ifloslanishi esa ichimlik suvi tanqisligi muammosini yuzaga keltiradi. Tuproq degradatsiyasi qishloq xo'jaligi samaradorligining pasayishiga sabab bo'ladi. Biologik xilma-xillikning kamayishi esa ekotizimlarning o'zini tiklash qobiliyatini susaytiradi. Shu bois ekologik muammolarni ilmiy asosda o'rganish va tizimli yondashuv orqali baholash zarur.

O'zbekiston Respublikasida ekologik xavfsizlikni ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mamlakatda atrof-muhitni muhofaza qilish, chiqindilarni boshqarish va ekologik monitoring tizimini takomillashtirish bo'yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan[5]. Ushbu hujjatlar ekologik nazorat mexanizmlarini kuchaytirish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashga qaratilgan. Xususan, sanoat korxonalarida ekologik ekspertiza tizimini joriy etish atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirishga xizmat qiladi. Chiqindilarni qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirish esa ekologik barqarorlikni mustahkamlaydi. Qonunchilikda ekologik monitoring va hisobot yuritish mexanizmlarining belgilanishi nazoratning tizimlilikini ta'minlaydi. Shuningdek, ekologik madaniyatni oshirishga qaratilgan davlat dasturlari aholi ongida tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi. Ekologik boshqaruvda hududiy yondashuvning qo'llanilishi

mintaqaviy muammolarni aniq va manzilli hal etish imkonini beradi. Davlat siyosatida “yashil iqtisodiyot” tamoyillarining joriy etilishi iqtisodiy o‘shish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Xalqaro tajriba ham ekologik muammolarni hal etishda muhim ahamiyatga ega. Global ekologik monitoring natijalari atrof-muhitning degradatsiyasi inson salomatligi va iqtisodiy taraqqiyotga bevosita tahdid solayotganini ko‘rsatadi. Xalqaro hisobotlarda iqlim o‘zgarishi, havoning ifloslanishi va suv resurslari kamayishi asosiy xavf omillari sifatida qayd etilgan. Ushbu jarayonlar transchegaraviy xususiyatga ega bo‘lib, ular bir davlat doirasida cheklanib qolmaydi. Shu sababli ekologik muammolarni hal etish xalqaro hamkorlikni talab etadi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan tavsiya etilgan barqaror rivojlanish maqsadlari ekologik xavfsizlikni global ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish ekologik yuklamani kamaytirishning samarali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, ekologik ta’lim va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish uzoq muddatli natijalarni ta’minlaydi. Ekologik siyosatni ishlab chiqishda ilmiy asos, milliy qonunchilik va xalqaro tajribani uyg‘unlashtirish muhim strategik omil hisoblanadi. Kompleks va tizimli yondashuvgina ekologik muammolarni samarali bartaraf etish imkonini beradi.

1-jadval. Ekologik muammolar va ularning real ko‘rsatkichlari

№	Ekologik muammo	Ishonchli ko‘rsatkich (real ma’lumot)	Huquqiy asos (O‘zbekiston)	Tavsiya etilgan yechim
1	Iqlim o‘zgarishi	Global harorat sanoat davriga nisbatan $\approx 1,1^{\circ}\text{C}$ ga oshgan (UNEP, GEO-6)	“Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” (2019–2030)	Qayta tiklanuvchi energiya ulushini oshirish

2	Atmosfera ifloslanishi	Jahonda har yili ≈ 7 mln kishi havo ifloslanishi oqibatida vafot etadi (WHO/UNEP ma'lumoti)	Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risidagi Qonun	Sanoat emissiyalarini qisqartirish, filtr tizimlari
3	Suv resurslari tanqisligi	2 mlrd dan ortiq aholi xavfsiz ichimlik suvi bilan to'liq ta'minlanmagan (UN ma'lumoti)	Suv va suvdan foydalanish to'g'risidagi Qonun	Suvni tejoychi texnologiyalar, tomchilatib sug'orish
4	Chiqindilar muammosi	Dunyo bo'yicha yiliga 2 mlrd tonnadan ortiq maishiy chiqindi hosil bo'ladi (UNEP)	Chiqindilar to'g'risidagi Qonun	Qayta ishlash va saralash tizimini kengaytirish
5	Biologik xilma-xillikning kamayishi	1 mln ga yaqin tur yo'qolish xavfi ostida (IPBES/UNEP)	"Qizil kitob" va bioxilma-xillikni saqlash dasturlari	Qo'riqlanadigan hududlarni kengaytirish

Xulosa qilib aytganda, ekologik muammolar zamonaviy jamiyat taraqqiyotining dolzarb va murakkab masalalaridan biri hisoblanadi. Ular nafaqat tabiiy muhit holatiga, balki inson salomatligi, iqtisodiy barqarorlik hamda ijtimoiy farovonlikka ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari ekologik muammolarning asosiy sabablari ko'p jihatdan antropogen omillar, ya'ni inson faoliyati va tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Shu sababli ekologik xavfsizlikni ta'minlash jarayonida kompleks va tizimli yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ilmiy asoslangan ekologik siyosatni ishlab chiqish, samarali normativ-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish hamda barqaror rivojlanish tamoyillarini amaliyotga joriy etish zarur hisoblanadi. Shuningdek, ekologik madaniyatni shakllantirish, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish va resurs tejovchi hamda innovatsion texnologiyalarni qo'llash ekologik muammolarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Umuman olganda, ekologik muammolarni hal etish davlat, jamiyat va xalqaro hamjamiyatning o'zaro hamkorligi asosida amalga oshiriladigan muhim strategik vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli "2019–2030 yillarda O'zbekiston Respublikasining "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori.
2. Qurbonova X. B. et al. **EKOLOGIK MUAMMOLARNING MOHIYATI, OQIBATLARI VA HAL ETISH YO'LLARI** //Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar. – 2024. – T. 1. – №. 1. – C. 455-458.
3. Ismatullayevna N. I. **EKOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNINI BARTARAF ETISHDA HOZIRGI DAVRDAGI GLOBAL MUAMMOLAR** //Conferences. – 2025. – T. 1. – №. 4. – C. 241-244.
4. Madinabonu A., Sayyora A. **STATISTIK PROGNOZLASH ASOSIDA YALPI ICHKI MAHSULOT (YAIM) O'SISH SUR'ATLARINI BAHOLASH** //Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar. – 2025. – T. 1. – №. 8. – C. 964-968.

5. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi rasmiy portali. – <https://gov.uz/eco>
6. World Health Organization (WHO). Air Pollution Data, 2023.